

УДК 81'37+81'373.43

Адах Н. А.

**СЕМАНТИКА ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКИХ
КОЛЬОРОНАЗВ У ПОЕТИЧНІЙ МОВІ
ВАСИЛЯ БАРКИ**

У статті аналізуються семантичні особливості індивідуально-авторських кольороназв різних частиномовних класів, зафіксовані у поетичній мові Василя Барки. Окреслено тематичну групу кольоративів, визначено домінантні лексико-семантичні групи кольороназв, їх кількісний склад та якісне наповнення.

The article is devoted to analysis of semantics features of occasional words of the color designation in the fiction literature language of Vasiliy Barka. The thematic group of color, certain the dominant lexical-semantic groups of colour and its numeral and quality staff established.

Мова завжди перебуває в русі, змінюється в просторі й часі. Найрухливішим з-поміж інших структурних рівнів мови є лексичний, оскільки словниковий склад постійно змінюється. Найчастіше ці зміни відбуваються завдяки появі нових лексичних одиниць у мові художньої літератури та ЗМІ.

Численні лінгвістичні розвідки вітчизняних мовознавців були присвячені вивченню різних аспектів okazіональних слів, а саме: лексико-семантичного (І. Білодід, В. Русанівський, В. Чабаненко), словотвірного (В. Герман, І. Олійник, Л. Павленко, О. Стишов, Ж. Колоїз, О. Тараненко), лінгвостилістичного (С. Єрмоленко, Н. Сологуб, Г. Сюта, Т. Юрченко), лексикографічного (Г. Колес-

ник, Г. Віняр, Г. Вокальчук, Ж. Колоїз, Л. Шпачук, А. Нелюба, О. Рудь), функціонального (В. Ващенко, О. Жижома) та інших.

Одним із важливих аспектів вивчення індивідуально-авторських новотворів є всебічний аналіз їх словотвірних, функціональних і семантичних властивостей у поетичному мовленні. Численні спостереження в поезії свідчать про зацікавленість письменників назвами кольорів. Колірна гама як важливе мовноестетичне явище є одним із показників індивідуального стилю автора, а її аналіз має принципове значення для розуміння специфіки національної мовної картини світу. Проблема семантики кольоративів та їх естетичної значущості в художньому тексті постійно перебуває в полі зору науковців (І. Бабій, А. Брагіна, В. Дятчук, С. Єрмоленко, Л. Пустовіт та ін.). Утім, на сьогоднію оказіональні кольороназви ще мало досліджені, оскільки мовознавці розглядають їх здебільшого як компонент складних слів (О. Рудь, Г. Вокальчук). Тому опис індивідуально-авторських кольоративів, вживаних у структурі композитів або простих слів є доцільним і актуальним дослідженням.

Значний інтерес для сучасної лінгвістики становить ідіостиль представника еміграційної поезії – Василя Барки. Адже “мовна палітра його поезій надзвичайно широка і різнобарвна, цілеспрямовано “нарошувана” власними словотворами, мовно експериментальна і складна для сприйняття” [4:64]. Попри пильну увагу дослідників до творчого доробку поета, його індивідуально-авторські кольоративи ще не стали предметом спеціального опису. Тому завданням пропонованого дослідження є аналіз семантичних особливостей вживання оказіональних кольороназв у поетичному мовленні В.Барки.

Колір – це продуманий прийом, який допомагає письменникові виразити свої думки і почуття, вказати на своєрідність творчості, описати індивідуальні риси авторського бачення. За словами І.Франка, “поет, коли береться малювати, то не чинить се виключно красками, фарбами, котрі у нього є, тільки словами, зчепленням таких і таких шелестів і гуків, але торкає різні наші замисли, викликає в душі образи різнорідних вражень, але так, щоб вони тут же зливалися в одну органічну і гармонійну цілісність” [7:101], напр.: *срібен-зелен, прирожев'я, прозолоть-вода, сизорожевинка, фіялковосизо*.

У творчому доробку В. Барки кольороназви утворюють велику тематичну групу. Кольоративи, що входять до її складу, відзначаються неоднаковим семантичним наповненням та словотворчою структурою. Лексика на означення кольору традиційно використовується в поетичній мові як у прямому, так і в переносному, похідному значеннях [3:90]. Семантична структура кольороназв є багатоплановим комплексом із семою 'колір', на яку можуть накладатися різні конотативні значення, пов'язані, в основному, з індивідуально-авторським баченням світу. У сучасній поезії сполучуваність назв кольорів з назвами різних понять відбиває закономірності використання традиційних образів, які стали певною мірою поетичними символами, і новаторське вживання назв із семантикою кольору використовується для створення емоційно-оцінних метафоричних означень [5:257].

Кожен автор має свою улюблену кольорову гаму. У тематичній групі кольороназв В. Барки виділено сім домінантних лексико-семантичних груп (ЛСГ). Визначено кількість лексичних новотворів, що входять до кожної ЛСГ: до ЛСГ номінацій із семою 'білий колір' належить 40 інновацій: *білоклен, біловедмідно, білопірно, білороменний, голуб-білопір*; 'зелений' – 25: *зеленоводність, зеленпломінний, відзелентися, сад-зеленозір*; 'чорний' – 21: *бабуся-чорнозубка, півчорний*; 'синій' та відтінки 'голубий' і 'блакитний' – 27: *найсиньобровіший, хустка-синьоцвіт, синьоблакитність, голубоцвітний, блакитнитися*; 'золотий (злотий)' – 21: *чорнозолото, злотокоштовний*; 'срібний' – 12: *краса-срібноколірність, полотняно-срібний*; 'рожевий' – 12: *піврожевість, сизорожевинка*. ЛСГ червоного (з відтінками), жовтого, сірого (з відтінками) кольорів представлені поодинокими неолексемами: *червоноламенність, ряснистожовтий, фіялковосизо, сивохмарний, грізно-сизий*.

Така палітра кольорів репрезентує світорозуміння Василя Барки. Найбільше поет використовує кольори, характерні для християнства, оскільки в поезії переважають релігійні мотиви: *білий* виражає чистоту і сяйво слави, *зелений* – символ юності й бадьорості. *Червоний* колір – символ крові мучеників, В. Барка майже не застосовує, бо муки і страждання передає, в основному, за допомогою чорного кольору. Також поет орієнтується на добір і художньо-естетичну актуалізацію кольоропозначень, які належать

до народнопоетичної лексики (*чорний, синій, сірий, сивий, сизий*) та традиційного словника сучасної української поезії (*золотий, блакитний*).

У художньому мовленні лексеми із семою ‘білий колір’, крім колірної ознаки (*голуб-білопír, зимно-білий лоб*), мають символічне, образне уявлення “яскравий, світлий” і переносне “радісний” [6, Т.І:181]. Така ж семантика прикметників-кольороназв у В. Барки: *білоскарбна вість, білоусті лілії*. Прикметникова ознака *білий* має виразну оцінну семантику і вживається у значенні “прозорий”: *річка біловодна, білоогненна прозорість*.

У народній символіці кольорів *зелений* є кольором надії, кольором молоді трави, весняного оновлення [1:13], тому і в творах В. Барки він є кольором всього молодого, прекрасного: *зеленоволосі верби, зеленолазурне подвір’я, зеленосизі голуби, зеленотраве поле, зеленостебло*. Компонент “зелений” є основою для створення оказіонального дієслова *відзеленитися*, що означає “виділятися своїм кольором або набувати зеленого кольору”: *Чи діядемні сонки, при скелях, / відзеленяються в плесі бліднім?*

Доповнює зелену гаму смарагдовий колір. У семантиці абстрактного іменника *смарагдовість* є позитивна емоційна оцінка, що вказує і на колір, і підкреслює значення “коштовний”: *Прозорі хвили смарагдовість горне, / миліші, ніж від снів, – проз ніжки*.

Кожен колір у поезії має свою міру експресивності. Традиційністю, усталеністю відзначаються в українській поетичній практиці кольоролексеми *синій, голубий, блакитний* [3:94]. Коли вживання кольору стосується явищ природи, то, очевидно, можна говорити про пряме і переносне вживання прикметника *синій* у складі оказіональних композитів В. Барки, оскільки семантика кольору поступається оцінному значенню: *Лиш тіні хмар синясто-млисті, мов ніч, розірвана в димкі частини...; Там проказує жалі жіночі / в схід синьовіконна хатка; В синьогір’я напливають хмари, / з тайношти: мов гілка близить*. В інновації *синьоблакитність* поєднується назва кольору – синій та його відтінку – блакитний. На основі цих кольороназв утворюється відприкметниковий оказіональний іменник абстрактного значення із позитивною семантикою: *Небо – синьоблакитність: / без границі виднокруг відкритий!*

Якісний прикметник *найсиньобровіший* складається із двох

компонентів, що містять семи 'колір' + 'соматичне поняття', і означає "хмари синього кольору у формі брів (дуги)": *Зверху: най-синьобровіші надходять тучі, / блискавичними голками вишити степ м'ятучий...* Відтінки синього кольору голубий і блакитний є синонімами. Крім колірної ознаки, вони мають конкретне значення – "спокій", "лагідність": *По той бік, за піщаною косою, / повільно: мрією прозороголубою, / димок у небо в'ється...; Вікно між хмарами тихоблакитне / і смутками глибоке зійде.*

У творчому доробку В. Барки зафіксовано лише дві неолексеми, що містять сему 'червоний колір': *червонопламенність, золоточервоний*. Натомість автор вживає інновації, що містять відтінки червоного кольору, оскільки саме цей колір має найбільшу спекторальну гаму: *багрян-(ий), пурпурн-(ий), вогненн-(ий), огненн-(ий), рожев-(ий)*. Вогненний колір – це яскраво-червоний колір. У деяких неолексемах з компонентами *вогненн(о)-, огненн(о)-* денотативне значення відходить, а натомість з'являється конотативне. Так, в інноваціях акцентується сема 'вогонь'/'огонь': *Немов з надсвітніх браній – з пожеж: огневичник, / жахтить! на пориві, ліс надрічний...; Кольором огнекров'я: /... негоди спалахнуть*. Дієслово *вогнитися* означає "схід сонця, початок дня": *Відімкнуто меві з тюремства ночі; / мов човник – зоря! вогниться червоність*. Субстантивований прикметник *огненнопері* означає "сповнені боротьби, запалу": *Точилося дитя на двері, / а вже на неню на саму – / огненнопері: в розкрик смертний / котивши, крові не минуть*. Інновація *чорнокривавий* поєднує два кольори, що мають негативну семантику і означають "жахливий, страшний, негативний": *...щоб і з війни, обвуглившись, як степове розп'яття, / жахаючи, як тінь потойсвіту чорнокривава, / кричати, ніби грому гуркіт...*

У поетичному мовленні В. Барки неолексеми з компонентом *рожев(о)-*, крім колірної ознаки, сполучаючись з іншими частинами слів або іншими словами, мають виразну позитивно-оцінну семантику, і вживаються у значенні "радісний, веселий, світлий": [Слово – Н. А.] *...пройшло і слід рожево-квітниково / од нього, чистого, на світі сяє...; До тебе квіття, наче в серце з вікон, / відкрилося! рожев'я любе.*

Аналізуючи семантичне навантаження інновацій із компонентами *золот(о)-, злот(о)-*, відзначаємо вживання її як колірної озна-

ки (колір золота – жовтий), так і наповнення позитивним смислом: *...двом ясенам, розбудженим братам, / скажу, щоб листом свіжих крон своїх / в золоточорнім небі закипіли...; Рости зеленостебло, / золотоцвітно процвіти... Компонент золот(о)- та його форми може набувати конотативного значення “красивий”: *Коло потоку, / мимо дерева люючись, вода, / про пережитий жах – он голуба, нівроку, / золотоокій сміючись розповідя; А в вітрі день, золотоустий лірник; / на плити смуток переддверні. Компонент золот(о)-, поєднуючись із іншими основами, також означає “який містить у собі золото”: *І корогва ряхтить злотокоштовна, / під нею – щира, тиха, добронравна, / бабуся б’є поклін: як зірка давня. Оказіональний іменник золотосніцар набуває значення “майстер, що працює із золотом”: *Якби золотосніцар міг серіжки / такі, мій світе, порізьбити!..****

Більшість інновацій ЛСГ назв із семою ‘срібний колір’ містять колірну ознаку і мають виразну позитивну оцінну семантику: *Обіруч двері прочинила сінешні і – надворі; срібнобіла, як пух, спадає з хмари тиха сила; Щиросрібний місяць; ...коли в красу-срібноколірність, сховануть злобу нечестиву / і поклянуться /.../, що добрі!*

Компонент срібн(о)- може втрачати сему ‘колір’ і набувати значення “дзвінкий”, “кришталевий”: *У шибку гляну синь і сріботонь / оповила дуби...*

У поетичному словнику В. Барки інновації, що містять сему ‘сірий колір’, вживаються із значенням “нічим не примітний, похмурий, безлиций”: *Обличчя смертну втому виказує у зморщечках різких на сіробронзовому тоні. Відтінок сірого кольору сизий вживається у переносному значенні “міцний, суворий”: *Минаймо злобивства багрянорогі! – / серця сизокрило нехай туркотять; І тут, коли мовчання грізно-сизе за мертвими за островами...**

Семантика названих компонентів виразно оцінна. Позитивна оцінка міститься у неолексемах із компонентами біл(о)-, зелен(о)-, синь(о)-, золот(о)-, срібн(о)-. Негативна оцінка характерна для інновацій із компонентом чорн(о)-, пор.: *Чудо: в світотворі відродилась / білоогненна прозорість; Я мерзооких виб’ю на грязі, а в світі, – зеленолазурному подвір’ї, – затверджу чесний суд...; ...руйнує / споруди /.../ на вихідності горя, в тьму чорнотрунну...; Стала в лазурі туча, / туча чорнокипуча...;*

Семантика неолексем із компонентом *чорн(о)-*, крім колірної ознаки (*чорнокрапчаста* комашка), має символічне звучання: кольороназва є уособленням страху, зла, печалі: *чорнокипуча* туча, *чорнокрил-пірнач*.

Отже, автор використовував назви на позначення барв із традиційною семантикою у прямому значенні, які здатні набувати у поетичному мовленні переносних значень, що сприяє кращому розумінню психологізму образів, внутрішньої суті предметів і явищ, впливає на уяву читача, надає контекстові більшої емоційності. Палітра кольорів В. Барки характеризує його індивідуальну творчу манеру, розширює сполучуваність їх із загальноновживаними словами і утворення нових лексичних одиниць, що сприяє розширенню ідейно-тематичного спектру поетичних творів автора. Закономірність використання основ кольороназв для творення інновацій українськими поетами криється в національній мовній картині світу, де “білий” – це чистота, “блакитний” – лагідність, “зелений” – молодість, надія, пор. у М. Вінграновського: *І день і ніч, і ношеденно в цвіті / цвіту собі у тім яру в полях. / В моїх руках гніздо складає птах, / яєчко ронить в руки білокріві; Наче вони не канни – / Квіти червоноброві, / Наче з моєї крові / Мною загублені рани...* [2: 118,473]; в І. Драча: *Та мені ж всього сімнадцять, / а тобі всі триста, / Я ж така білоколінна і зеленолиста!; Мами мої чисті в мелодіях кропу, / В мелодіях гички зеленоросої, / Призьба тече у вогненну шопу / З-під вашого пензля з сипучого проса.* [2: 118,221].

Наявність значної кількості оказіональних кольороназв у поетичному словнику Василя Барки свідчить про активну і плідну увагу поета до пошуків нових виражальних засобів. Подальше комплексне вивчення специфіки індивідуально-авторських новотворів у семантичному, функціональному, словотвірному, лексикографічному аспектах є одним із перспективних напрямів дослідження неологічної лексики.

Література

1. Бабій І. М. Семантика, структура та стилістичні функції назв кольорів у сучасній українській мові: Автореф. дис. ...канд. філол. наук. – К., 1997. – 21с.
2. Вокальчук Г. М. Авторський неологізм в українській поезії ХХ

століття (лексикографічний аспект) / За ред. А. П. Грищенка: Монографія. – Рівне: Науково-видавничий центр “Перспектива”, 2004. – 524 с.

3. Дятчук В. В., Пустовіт Л. О. Семантична структура і функціонування лексики української літературної мови. – К., 1983. – 156 с.

4. Жулинський М. Василь Барка – культуролог і літописець долі українського народу // Народна творчість та етнографія. – 2003. – № 4. – С. 56–66.

5. Культура української мови: Довідник / С. Я. Єрмоленко, Н. Я. Дзюбишина-Мельник, К. В. Ленець та ін.; За ред. В. М. Русанівського. – К.: Либідь, 1990. – 304 с.

6. Словник української мови: В 11 т. – К., 1970. – 1980. – Т. 1.

7. Франко І. Я. Зібрання творів: У 50-ти т. – Т.31. – Літературно-критичні праці (1897–1899). – К.: Наукова думка, 1976. – 596 с.